

ประสาทสัมผัส :
พื้นฐานของระบบโนทัศน์แบบอุปลักษณ์
Senses :
The Foundation of Our Metaphorical Conceptual System

นันทนา วงษ์ไทย*
Nuntana Wongthai

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอแนวคิดที่ว่าประสาทสัมผัสมีบทบาทสำคัญที่ทำให้ระบบโนทัศน์ของมนุษย์มีลักษณะเปรียบเทียบหรือเป็นอุปลักษณ์ โดยใช้หลักฐานทางภาษาคืออุปลักษณ์ประสาทสัมผัสที่เป็นการนำคำบอกลักษณะของประสาทสัมผัสประเภทหนึ่งไปใช้กับลักษณะของประสาทสัมผัสอีกประเภทหนึ่ง การใช้ภาษาดังกล่าวนี้นี้ปรากฏอย่างแพร่หลายในชีวิตประจำวันและมีลักษณะเป็นสากล (อูลส์แมนน์ ๑๙๕๗; วิลเลียมส์ ๑๙๗๖; เดย์ ๑๙๙๕; กาเยคาล ๒๐๐๑; ทาคาคะ ๒๐๐๘; นันทนา วงษ์ไทย ๒๕๕๒) เมื่อมนุษย์ทำความเข้าใจการรับรู้ทางประสาทสัมผัสซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับร่างกายและเกิดขึ้นพร้อมกับการเริ่มต้นชีวิตของมนุษย์ด้วยการเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์ จึงอาจกล่าวได้ว่าประสาทสัมผัสเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ระบบโนทัศน์ของมนุษย์มีลักษณะเป็นอุปลักษณ์ และต่อมาได้พัฒนา

* อาจารย์ ดร. ประจำภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กลไกออกไปให้มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดมโนทัศน์ที่เป็นอุปลักษณ์ในเรื่องอื่น ๆ ตามมา ด้วยเหตุนี้อุปลักษณ์จึงไม่ได้ปรากฏอยู่เพียงแต่ในภาษาคำคิด และการกระทำ ดังที่เลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff and Johnson 1980) ได้กล่าวไว้เท่านั้น แต่อุปลักษณ์ยังปรากฏอยู่ในประสบการณ์ทางร่างกายของมนุษย์อีกด้วย

คำสำคัญ : ประสาทสัมผัส ผัสส ระบบมโนทัศน์ อุปลักษณ์

Abstract

In this paper, I argue that senses play a central role in shaping human being's conceptual system in becoming metaphorical. I provide synaesthetic metaphors as evidence. These are metaphors which use words in a particular sensory domain semantically, but refer to another sensory domain. This phenomenon is widely utilized in our everyday lives and claims to be universal in all languages (Ullmann 1957; Williams 1976; Day 1995; Callejas 2001; Yu 2003; Takada 2008; Wongthai 2009). I further point out that because our perception of senses is metaphorical, our conceptual system later becomes more sophisticated and expands to conceptualize other domains as well. As pointed out by Lakoff and Johnson (1980), metaphor does not only reside in language but also in thoughts and actions. However, I further propose that metaphors also reside in our bodily experience.

Keywords : sense, conceptual system, metaphor

ความนำ

ประสาทสัมผัสทั้งห้าของมนุษย์ อันได้แก่ การมองเห็น การรับรส การได้กลิ่น การได้ยิน และการสัมผัส มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีวิต ประสาทสัมผัสช่วยให้มนุษย์รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเพื่อเก็บสิ่งสมข้อมูลเหล่านั้นเป็นประสบการณ์ในการเรียนรู้และเข้าใจโลก ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ประเภทนี้มีอวัยวะรับความรู้สึก (sense organ) ที่ต่างกัน โดยอวัยวะรับความรู้สึกจะมีหน้าที่คอยรับข้อมูล อันได้แก่สิ่งเร้า (stimulus) และแปรเป็นกระแสประสาทเดินทางขึ้นสู่สมอง โดยที่ข้อมูลจะอยู่ในรูปของพลังงานต่าง ๆ เช่น ความร้อน แสง และเสียง โดยทั่วไปแล้ว อวัยวะรับความรู้สึกแต่ละประเภทจะรับพลังงานได้เฉพาะ เช่น ตารับเฉพาะแสง หูรับเฉพาะเสียง ผิวหนังรับเฉพาะอุณหภูมิ และการสัมผัส เป็นต้น

มนุษย์มีการใช้ภาษาเพื่ออ้างถึงการรับรู้ทางประสาทสัมผัสต่าง ๆ ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ การใช้ภาษาเพื่ออ้างถึงการกระทำของอวัยวะรับความรู้สึก เช่น ดู มอง ฟัง แล เห็น ในประสาทสัมผัสประเภทการมองเห็น เลีย กิน ต้ม ในประสาทสัมผัสประเภทการรับรส ตม สูด ได้กลิ่น ในประสาทสัมผัสประเภทการได้กลิ่น ฟัง ได้ยิน แว่ว ในประสาทสัมผัสประเภทการได้ยิน และจับ ลูบ คลำแตะ ในประสาทสัมผัสประเภทการสัมผัส และการใช้ภาษาเพื่ออ้างถึงผลที่เกิดจากการรับรู้ทางประสาทสัมผัส เช่น คำเรียกสีต่าง ๆ คำบอกขนาดเล็ก ใหญ่ สูง ต่ำ ระยะไกล ใกล้ ความมืด ความสว่างที่เกิดจากการมองเห็น คำเรียกรส เช่น หวาน เปรี้ยว เค็ม ขม ที่เกิดจากการรับรส คำเรียกกลิ่น เช่น หอมเหม็น ที่เกิดจากการได้กลิ่น คำเรียกเสียง เช่น ดัง กังวาน แว่ว ที่เกิดจากการได้ยิน และคำเรียกสัมผัส เช่น นุ่ม แข็ง ร้อน เย็น ที่เกิดจากการสัมผัส เป็นต้น

อย่างไรก็ดี เมื่อมนุษย์ต้องการใช้ภาษาเพื่อแสดงการรับรู้ทางประสาทสัมผัส พบว่ามีการนำคำที่มีความหมายแสดงการรับรู้ประสาทสัมผัสประเภทหนึ่งไปใช้กับคำที่มีความหมายแสดงการรับรู้ประสาทสัมผัสอีกประเภทหนึ่งอยู่เสมอ ลักษณะการใช้ภาษาดังกล่าวนี้นปรากฏอยู่ทั่วไปในชีวิตประจำวัน ตัวอย่างเช่น เรามักจะกล่าวถึงเสียงที่มีความไพเราะ น่าฟังว่า เสียงหวาน ซึ่งเป็นการนำเอาลักษณะของรสไปใช้กับเสียง กล่าวถึงอาหารที่มีรสชาติชวนรับประทาน ว่า รสนุ่ม ซึ่งเป็นการนำเอาลักษณะของการสัมผัสไปใช้กับรส กล่าวถึงสีสันที่มองแล้วสบายตา ไม่ทำให้แสบตาว่า สีเย็น ซึ่งเป็นการนำเอา

ลักษณะของการสัมผัสไปใช้กับการมองเห็น และกล่าวถึงกลิ่นที่เหม็นคล้ายกับอาหารบูดว่า เหม็นเปรี้ยว ซึ่งเป็นการนำเอาลักษณะของรสไปใช้กับกลิ่น เป็นต้น

เมื่อพิจารณาการใช้ภาษาที่เป็นการนำเอาคำที่มีความหมายแสดงการรับรู้ประสาทสัมผัสประเภทหนึ่งไปใช้กับคำที่มีความหมายแสดงการรับรู้ประสาทสัมผัสอีกประเภทหนึ่งแล้ว จะพบว่าเป็นลักษณะของการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์ เนื่องจากเป็นการนำความหมายของคำที่มีความหมายประจำอุปมาถึงสิ่งหนึ่งไปใช้ในเชิงเปรียบเทียบเพื่ออ้างถึงอีกสิ่งหนึ่ง ทำให้เกิดความหมายใหม่ที่ต่างไปจากความหมายเดิม เช่น ในคำว่า เสี่ยงหวาน นั้น ความหมายประจำรูปของคำว่า หวาน ซึ่งหมายถึง มีรสอย่างน้ำตาล อยู่ในวงความหมายของการรับรู้ได้นำไปใช้ในการอ้างถึงสิ่งที่มีความไพเราะ น่าฟัง ลักษณะการใช้ภาษาที่มีความหมายแสดงการรับรู้ทางประสาทสัมผัสในเชิงเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์นี้ เรียกว่า อุปลักษณ์ประสาทสัมผัส^๑ หรือในภาษาอังกฤษเรียกว่า synaesthetic metaphor

บทความนี้จะกล่าวถึงอุปลักษณ์ประสาทสัมผัส โดยจะแสดงให้เห็นว่าลักษณะการใช้ภาษาดังกล่าวนี้นี้สะท้อนให้เห็นว่าประสาทสัมผัสทั้งห้าประเภทของมนุษย์นั้นมีความเป็นรูปธรรมไม่เท่ากัน และจะเป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้เห็นว่าประสาทสัมผัสเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ระบบนิทัศน์ของมนุษย์มีลักษณะเป็นอุปลักษณ์

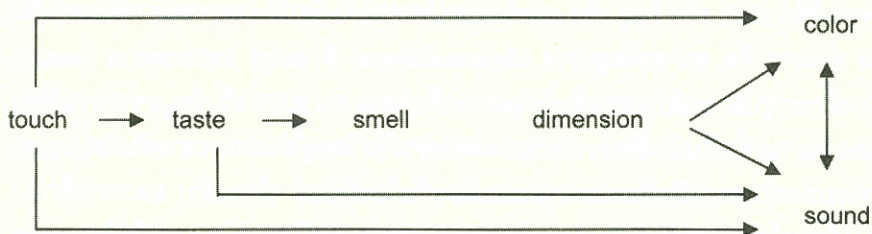
๑. การศึกษาอุปลักษณ์ประสาทสัมผัส

ที่ผ่านมา มีการศึกษาอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสในภาษาต่าง ๆ โดยใช้แหล่งข้อมูลที่แตกต่างกันและมีการแบ่งประเภทของประสาทสัมผัสแตกต่างกัน เช่น งานของ อุลล์แมนน์ (Ullmann 1957) ใช้ข้อมูลจากบทกวีในศตวรรษที่ ๑๙ ทั้งภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาอังกาเรียน งานของวิลเลียมส์ (Williams : 1976) ใช้ข้อมูลที่เป็นคำคุณศัพท์ในภาษาอังกฤษที่มีความหมายเกี่ยวกับประสาทสัมผัสต่าง ๆ จากพจนานุกรมสมัยโบราณและสมัยปัจจุบัน และได้แบ่งประสาทสัมผัสประเภทการมองเห็นออกเป็นสองประเภทย่อย คือ สี (color) และขนาด (dimension) เดย์ (Day 1995) ศึกษาข้อมูลภาษาอังกฤษจากสิ่งพิมพ์และข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ และได้จำแนกประสาทสัมผัสออกเป็น ๖ ประเภท ได้แก่ การสัมผัส การได้กลิ่น การรับรส การมองเห็น การได้ยิน และอุณหภูมิ

กาเยคาส (Callejas 2001) ใช้ข้อมูลจากบทกวีในภาษาอังกฤษของ Seamus Heaney โดยได้จำแนกประเภทของประสาทสัมผัสแตกต่างจากงานอื่น ๆ ที่ผ่านมา กล่าวคือ มีการจำแนกประสาทสัมผัสประเภทการสัมผัสออกเป็น ๒ ประเภท คือ การสัมผัส (touch) และความรู้สึก (feel) เช่น ร้อน เย็น และจำแนกประสาทสัมผัสประเภทการมองเห็นออกเป็น ๓ ประเภท คือ ขนาดหรือรูปร่าง (dimension/shape) สี (color) และลวดลาย (texture) การศึกษาอุปลักษณะประสาทสัมผัสในภาษาจีนของยู (Yu 2003) เก็บข้อมูลจากงานเขียนของ Mo Yan ซึ่งเป็นนักเขียนนวนิยายร่วมสมัยชาวจีน โดยยูได้แบ่งประสาทสัมผัสประเภทการมองเห็นออกเป็นสีและขนาดเช่นเดียวกับวิลเลียมส์ (อ้างแล้ว) และการศึกษาอุปลักษณะประสาทสัมผัสในภาษาไทยของนันทนา วงษ์ไทย (๒๕๕๒) ใช้ข้อมูลจากนวนิยายประเภทต่าง ๆ และได้จำแนกประสาทสัมผัสออกเป็น ๕ ประเภท ได้แก่ การมองเห็น การรับรส การได้กลิ่น การได้ยิน และการสัมผัส นอกจากนี้จะมีการศึกษาอุปลักษณะประสาทสัมผัสที่มุ่งศึกษาประสาทสัมผัสทั้งห้าประเภทดังเช่นงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีงานวิจัยที่เน้นศึกษาเฉพาะประสาทสัมผัสประเภทใดประเภทหนึ่ง เช่นที่พบในงานของทาคาดะ (Takada 2008) ที่ศึกษาอุปลักษณะประสาทสัมผัสเกี่ยวกับเสียง (synaesthetic metaphor of sound) โดยการศึกษาครั้งนี้เป็นการเปรียบเทียบระหว่างภาษาอังกฤษและภาษาญี่ปุ่น

แม้ว่าการศึกษาอุปลักษณะประสาทสัมผัสที่พบจะศึกษาในภาษาที่แตกต่างกัน ให้แหล่งข้อมูลต่างกัน และมีการแบ่งประเภทของประสาทสัมผัสแตกต่างกัน แต่ประเด็นหนึ่งที่งานวิจัยต่าง ๆ นี้มีร่วมกันคือการอธิบายการย้ายความหมายเกี่ยวกับการรับรู้จากประสาทสัมผัส ซึ่งเกิดจากการนำคำที่อยู่ในวงความหมายของประสาทสัมผัสประเภทหนึ่งไปใช้อ้างถึงประสาทสัมผัสอีกประเภทหนึ่ง แต่ก็พบว่ามีความเห็นที่ต่างกันในเรื่องดังกล่าว โดยกลุ่มหนึ่งกล่าวว่าการย้ายความหมายเกี่ยวกับการรับรู้จากประสาทสัมผัสจะเกิดขึ้นในทิศทางเดียวและจะไม่เกิดขึ้นในทิศทางตรงกันข้าม (Ullmann 1957; Williams 1976; Day 1995) โดยงานวิจัยในกลุ่มนี้จะแสดงภาพการย้ายความหมายโดยเรียงจากการสัมผัสการรับรส การได้กลิ่น การมองเห็น และการได้ยิน และใช้ลูกศรแสดงการย้ายความหมายจากประสาทสัมผัสประเภทหนึ่งไปยังประสาทสัมผัสอีกประเภทหนึ่ง งานวิจัยในกลุ่มนี้พบว่าการสัมผัสมักเป็นวงความหมายต้นทางที่มีการย้ายความหมายเพื่อใช้ในการอ้างถึงประสาทสัมผัสประเภทอื่น ๆ และการได้ยินมักเป็นวงความหมายปลายทางที่ถูกอ้างถึง

จากการใช้คำที่อยู่ในวงความหมายของประสาทสัมผัสประเภทอื่น วิลเลียมส์ได้เสนอ
ลักษณะการย้ายความหมายเกี่ยวกับการรับรู้จากประสาทสัมผัสไว้ดังต่อไปนี้

รูปที่ ๑ การย้ายความหมายเกี่ยวกับการรับรู้จากประสาทสัมผัส คัดลอกจากวิลเลียมส์
(Williams 1976 : 463) โดย $x \rightarrow y$ แสดงการย้ายความหมายจากความหมายต้นทาง (x)
ไปยังความหมายปลายทาง (y) และ $x \leftrightarrow y$ แสดงการย้ายความหมายสลับกันระหว่าง
ความหมายต้นทางและความหมายปลายทาง

ลักษณะการย้ายความหมายเกี่ยวกับการรับรู้จากประสาทสัมผัสในรูปที่ ๑ แสดง
ให้เห็นว่าการสัมผัสมีการย้ายความหมายไปยังประสาทสัมผัสประเภทอื่น ๆ ได้แก่ การ
รับรส เช่น sharp taste การมองเห็น (สี) เช่น dull color และการได้ยิน เช่น soft sound
แต่ไม่มีการย้ายความหมายไปยังการได้กลิ่น การรับรสมีการย้ายความหมายไปยังประสาท
สัมผัสประเภทอื่น ๆ ได้แก่ การได้กลิ่น เช่น sour smell และการได้ยิน เช่น dulcet sound
การได้กลิ่นไม่มีการย้ายความหมายไปยังประสาทสัมผัสประเภทอื่นใดเลย การมองเห็น
(ขนาด) มีการย้ายความหมายไปยังการมองเห็น (สี) เช่น flat color และการได้ยิน เช่น
deep sound การมองเห็น (สี) และการได้ยินมีการย้ายความหมายสลับกัน เช่น bright
sound เป็นการย้ายความหมายจากการมองเห็น (สี) ไปยังการได้ยินและ quiet color เป็น
การย้ายความหมายจากการได้ยินไปยังการมองเห็น (สี) จะเห็นได้ว่าลักษณะการย้าย
ความหมายที่เกิดขึ้นจะเป็นไปในทางทิศเดียว คือจากทางซ้ายไปทางขวานั้น

ในขณะที่เคยได้แสดงลำดับของการย้ายความหมายจากประสาทสัมผัสประเภท
หนึ่งไปยังประสาทสัมผัสอีกประเภทหนึ่งที่พบจากการศึกษาดังต่อไปนี้

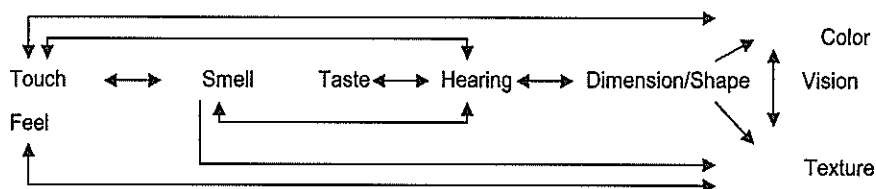
hearing → vision → smell → temp. → taste → touch

รูปที่ ๒ การย้ายความหมายเกี่ยวกับการรับรู้จากประสาทสัมผัส คัดลอกจากเดย์ (Day 1995 : 128) โดย $x \rightarrow y$ แสดงการย้ายความหมาย ซึ่ง (x) เป็นความหมายปลายทาง (y) เป็นความหมายต้นทาง^๒

เดย์ยังศึกษาข้อมูลในเชิงประวัติ (Diachronic analyses) เพื่อดูความเปลี่ยนแปลงของลำดับการย้ายความหมายระหว่างประสาทสัมผัสต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากในข้อมูลทั้งหมดที่นำมาศึกษา ซึ่งอยู่ในช่วงปีคริสต์ศักราช ๑๓๘๗-๑๙๙๔ พบว่ามีลำดับของการย้ายความหมายระหว่างประสาทสัมผัสต่าง ๆ ที่แตกต่างกันในแต่ละสมัย แต่สิ่งเหมือนกันประการหนึ่งคือประสาทสัมผัสประเภทการได้ยินไม่มีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งที่อยู่ปลายทางของการย้ายความหมายเลยตลอดระยะเวลาดังกล่าว กล่าวคือการได้ยินจะปรากฏเป็นปลายทางของการย้ายความหมายเสมอ

นอกจากนี้ เดย์ยังได้เปรียบเทียบอุปลักษณะประสาทสัมผัสที่พบในภาษาอังกฤษกับภาษาเยอรมัน และได้ยกตัวอย่างอุปลักษณะประสาทสัมผัสที่พบในภาษาไอริช ภาษาญี่ปุ่น ภาษาฝรั่งเศส ภาษากรีก และภาษาพื้นเมืองอื่น ๆ ผลการศึกษาพบว่าแต่ละภาษามีการใช้อุปลักษณะประสาทสัมผัสแตกต่างกันไป อย่างไรก็ดี ทุกภาษามีแนวโน้มที่พบว่าการได้ยินเป็นประสาทสัมผัสปลายทางที่มีการย้ายความหมายมาจากประสาทสัมผัสประเภทอื่น ๆ ซึ่งเดย์ถือว่าเป็นแนวโน้มที่เป็นลักษณะสากลของภาษาต่าง ๆ ทั่วโลก (Day 1995 : 129)

ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งกล่าวว่าความหมายของประสาทสัมผัสต่าง ๆ นั้นเกิดขึ้นได้ทุกลักษณะ ไม่จำกัดเฉพาะการย้ายความหมายแบบทิศทางเดียว (Callejas 2001; Yu 2003; นันทนา วงษ์ไทย ๒๕๕๒) อย่างไรก็ดี งานวิจัยในกลุ่มนี้ก็พบว่าการสัมผัสมักเป็นวงความหมายต้นทางที่มีการย้ายความหมายเพื่อใช้ในการอ้างถึงประสาทสัมผัสประเภทอื่น ๆ เช่นเดียวกัน รูปต่อไปนี้แสดงการย้ายความหมายเกี่ยวกับการรับรู้จากประสาทสัมผัสที่กายศาสตร์ได้เสนอไว้

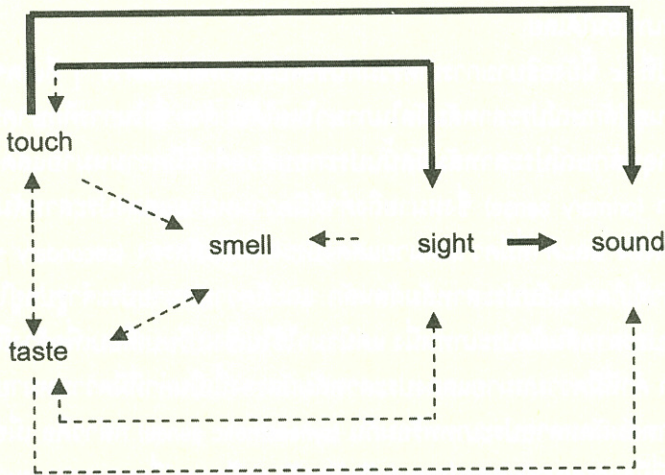
รูปที่ ๓ การย้ายความหมายเกี่ยวกับการรับรู้จากประสาทสัมผัส คัดลอกจากกาเยคาส (Callejas 2001 : 10) โดย $x \rightarrow y$ แสดงการย้ายความหมายจากความหมายต้นทาง (x) ไปยังความหมายปลายทาง (y) และ $x \leftrightarrow y$ แสดงการย้ายความหมายสลับกันระหว่างความหมายต้นทางและความหมายปลายทาง

ตัวอย่างของการย้ายความหมายเกี่ยวกับประสาทสัมผัสในรูปที่ ๓ เช่น การสัมผัส มีการย้ายความหมายไปยังประสาทสัมผัสประเภทการได้กลิ่น เช่น cold smell การมองเห็น (สี) เช่น dull color และการได้ยิน เช่น soft sound การได้กลิ่นมีการย้ายความหมายไปยังประสาทสัมผัสประเภทการได้ยิน เช่น gauze of sound around the noise การรับรสมีการย้ายความหมายไปยังประสาทสัมผัสประเภทการได้ยิน เช่น sweet music การได้ยินมีการย้ายความหมายไปยังประสาทสัมผัสประเภทการมองเห็น เช่น smoke-signals are loud-mouthed การมองเห็น (ขนาด) มีการย้ายความหมายไปยังประสาทสัมผัสประเภทการมองเห็น (สี) เช่น flat grey และการได้ยิน เช่น deep sound

ในงานวิจัยอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสในภาษาจีนของยูนันแม้จะพบว่าการย้ายความหมายเกี่ยวกับการรับรู้จากประสาทสัมผัสส่วนใหญ่เกิดขึ้นตามแนวโน้มแบบทิศทางเดียว แต่ก็พบลักษณะการย้ายความหมายที่แตกต่างไปอีกด้วย เช่น การได้ยินมีการย้ายความหมายไปยังประสาทสัมผัสประเภทการสัมผัส ดังตัวอย่าง The house was full of bubbling-hot stench^๓, like a dead chicken or duck being scalded by boiling water. การมองเห็น (ขนาด) มีการย้ายความหมายไปยังประสาทสัมผัสประเภทการได้กลิ่น ดังตัวอย่าง The wind blew over, turning the fragrance into the shape of a belt. และการมองเห็น (สี) มีการย้ายความหมายไปยังประสาทสัมผัสประเภทการได้กลิ่น ดังตัวอย่าง In the chilly air were floating strands of dark red smell of blood.

การศึกษาอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสในภาษาไทย (นันทนา วงษ์ไทย ๒๕๕๒) ซึ่ง

เก็บข้อมูลจาก นวนิยายประเภทต่าง ๆ พบว่าการย้ายความหมายของประสาทสัมผัสต่าง ๆ ในภาษาไทยนั้นเกิดขึ้นในทิศทางที่สลับกันได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นแบบทิศทางเดียวเช่นกัน การย้ายความหมายของประสาทสัมผัสในภาษาไทยมีลักษณะดังรูปต่อไปนี้

รูปที่ ๔ การย้ายความหมายเกี่ยวกับการรับรู้จากประสาทสัมผัส คัดลอกจากนันทนา วงษ์ไทย (๒๕๕๒ : ๘๙) โดย $x \rightarrow y$ แสดงการย้ายความหมายจากความหมายต้นทาง (x) ไปยังความหมายปลายทาง (y)

จากรูปที่ ๔ เส้นทึบแสดงการย้ายวงความหมายจากวงความหมายของประสาทสัมผัสประเภทเดิมไปยังความหมายของประสาทสัมผัสอีกประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นในความถี่สูง เส้นประแสดงการย้ายวงความหมายที่เกิดขึ้นในความถี่ต่ำ จะเห็นได้ว่าประสาทสัมผัสที่มีการย้ายความหมายไปยังวงความหมายของประสาทสัมผัสประเภทอื่นมากที่สุดคือประสาทสัมผัสประเภทการสัมผัสและประสาทสัมผัสประเภทการมองเห็น โดยการสัมผัสมีการย้ายความหมายไปยังวงความหมายของการมองเห็นและการได้ยิน ส่วนการมองเห็นมีการย้ายความหมายไปยังวงความหมายของการได้ยิน

นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าประสาทสัมผัสประเภทการสัมผัส การรับรู้ การได้กลิ่น และการมองเห็นเท่านั้นที่สามารถย้ายวงความหมายได้ โดยพบว่าประสาทสัมผัสประเภท

การสัมผัส การรับรส และการมองเห็นมีการย้ายความหมายไปยังวงความหมายของประสาทสัมผัสประเภทอื่น ๆ ได้ทุกประเภท รวมทั้งมีการย้ายความหมายหากันได้ ส่วนการได้กลิ่นมีการย้ายความหมายไปยังวงความหมายของการรับรสเพียงประเภทเดียวเท่านั้น ในขณะที่การได้ยินไม่สามารถย้ายความหมายไปยังวงความหมายของประสาทสัมผัสประเภทอื่นได้เลย

รูปที่ ๔ นี้ยังอธิบายการเกิดร่วมกันของประสาทสัมผัสต่าง ๆ ที่เกิดจากการใช้ภาษาที่เป็นอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสในภาษาไทยได้อีกด้วย ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เสนอว่าอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสนั้นประกอบด้วยคำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสหลัก (primary sense) ซึ่งหมายถึงคำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสที่ผู้พูดต้องการอ้างถึง และคำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสรอง (secondary sense) ซึ่งหมายถึงคำที่เกิดร่วมกับประสาทสัมผัสหลัก และมีความหมายประจำรูปอยู่ในวงความหมายของประสาทสัมผัสประเภทหนึ่ง แต่นำมาใช้ในเชิงเปรียบเทียบเพื่ออ้างถึงประสาทสัมผัสหลัก คำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสรองนี้เป็นคำที่มีความหมายแสดงการรับรู้ประสาทสัมผัสหลายประเภทพร้อมกัน (synaesthetic sense) กล่าวคือ เมื่อมีการเกิดร่วมกับคำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสหลัก จะมีการเปลี่ยนวงความหมายจากเดิมที่แสดงความหมายเกี่ยวกับการรับรู้ทางประสาทสัมผัสประเภทหนึ่งไปยังวงความหมายที่แสดงการรับรู้ทางประสาทสัมผัสอีกประเภทหนึ่ง ขึ้นอยู่กับประสาทสัมผัสหลักที่ไปปรากฏร่วม เช่นคำว่าเสียงอ่อน เป็นอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสที่ประกอบด้วยคำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสหลัก คือ คำว่า เสียง ซึ่งอยู่ในวงความหมายของการได้ยิน และคำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสรอง คือ คำว่า อ่อน ซึ่งอยู่ในวงความหมายของการสัมผัส คำว่า อ่อน นี้เป็นคำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสหลายประเภทพร้อมกัน เนื่องจากเมื่อเกิดร่วมกับคำว่า เสียง จะมีการเปลี่ยนวงความหมายจากเดิมคือการสัมผัสไปยังการได้ยิน เป็นต้น

ในภาษาไทยพบว่าอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสเกิดจากการเกิดร่วมกันของคำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสหลักและประสาทสัมผัสรองประเภทต่าง ๆ ๑๓ แบบ เรียงลำดับจากที่พบในความถี่มากที่สุดไปหาน้อยที่สุด ดังนี้

๑. การได้ยิน + การสัมผัส เช่น เสียงแข็ง
๒. การได้ยิน + การมองเห็น เช่น เสียงใส

๓. การมองเห็น + การสัมผัส เช่น จ้องจับ
๔. การได้ยิน + การรับรส เช่น เสียงขึ้น
๕. การได้กลิ่น + การสัมผัส เช่น กลิ่นหอมเย็น
๖. การมองเห็น + การรับรส เช่น สีหวาน
๗. การรับรส + การสัมผัส เช่น รสนุ่ม
๘. การได้กลิ่น + การรับรส เช่น เหม็นเปรี้ยว
๙. การรับรส + การได้กลิ่น เช่น หวานหอม
๑๐. การสัมผัส + การมองเห็น เช่น ความเจ็บแสบที่ไม่เคยเลือนหายไป
๑๑. การรับรส + การมองเห็น เช่น ความอร่อยที่โปร่งใส
๑๒. การได้กลิ่น + การมองเห็น เช่น เหม็นเขียว
๑๓. การสัมผัส + การรับรส เช่น เย็นซืด

นอกจากจะพบอุปลักษณะประสาทสัมผัสที่เกิดจากการเกิดร่วมกันระหว่างประสาทสัมผัสหลักและประสาทสัมผัสรองเพียงหนึ่งประเภทดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น การศึกษาครั้งนี้ยังพบอุปลักษณะประสาทสัมผัสที่ประกอบด้วยประสาทสัมผัสรองหลายประเภทร่วมกันอีกด้วย ได้แก่

๑. การมองเห็น + การรับรส + การสัมผัส เช่น สีส้มพูนหวานแหลม
๒. การรับรส + การได้กลิ่น + การสัมผัส เช่น รสชาติหวานหอมละมุน
๓. การได้กลิ่น + การรับรส + การมองเห็น เช่น กลิ่นขึ้นเขียว
๔. การได้ยิน + การรับรส + การมองเห็น + การสัมผัส เช่น เสียงขึ้นเขียวกร้าน

กระต่าง

ส่วนลักษณะการเกิดร่วมกันของคำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสต่าง ๆ ที่ไม่พบในการศึกษาอุปลักษณะประสาทสัมผัสในภาษาไทยมี ๗ แบบ ได้แก่

๑. การมองเห็น + การได้กลิ่น
๒. การมองเห็น + การได้ยิน
๓. การรับรส + การได้ยิน
๔. การได้กลิ่น + การได้ยิน
๕. การได้ยิน + การได้กลิ่น

๖. การสัมผัส + การไต่กลืน

๗. การสัมผัส + การไต่ยีน

เมื่อวิเคราะห์การเกิดร่วมกันของคำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสในภาษาไทย พบว่าประสาทสัมผัสที่มีการย้ายความหมายจากเดิมไปยังประสาทสัมผัสประเภทอื่นเรียงลำดับจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุดคือ การสัมผัส การมองเห็น การรับรส และการไต่กลืน แต่เนื่องจากไม่พบว่าการไต่ยีนมีการใช้เป็นประสาทสัมผัสรองในการอ้างถึงประสาทสัมผัสประเภทอื่นเลย จึงไม่พบการย้ายความหมายของการไต่ยีนไปยังวงความหมายของประสาทสัมผัสประเภทอื่น ความถี่ของการย้ายความหมายแสดงการรับรู้เกี่ยวกับประสาทสัมผัสที่พบนี้สอดคล้องกับการที่ไม่พบประสาทสัมผัสประเภทการไต่กลืนและการไต่ยีนเป็นประสาทสัมผัสรองในการอ้างถึงประสาทสัมผัสอื่นๆ เลยจากการเกิดร่วมกันของคำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสต่าง ๆ ที่ไม่พบในการศึกษาอุปลักษณะประสาทสัมผัสในภาษาไทยทั้ง ๗ แบบ ลักษณะของการย้ายความหมายจากประสาทสัมผัสเดิมที่มีการเรียงลำดับจากมากไปน้อยและไม่พบประสาทสัมผัสรองประเภทการไต่กลืนและการไต่ยีนที่เกิดขึ้นจากการใช้ภาษาที่เป็นอุปลักษณะประสาทสัมผัสนี้เป็นหลักฐานสำคัญที่ผู้เขียนจะใช้นับสนุนข้อเสนอที่ว่าประสาทสัมผัสของมนุษย์มีความเป็นรูปธรรมไม่เท่ากัน ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

๒. ประสาทสัมผัสของเรามีความเป็นรูปธรรมไม่เท่ากัน

หากพูดถึงประสาทสัมผัส เรามักคิดว่าประสาทสัมผัสเป็นเรื่องที่เป็นรูปธรรมเนื่องจากเราสามารถรับรู้หรือสัมผัสได้จริงจากอวัยวะรับรู้ความรู้สึกในร่างกายของเรา กล่าวคือ เรามองเห็นสิ่งต่าง ๆ ทั้งรูปทรง ขนาด และสีล้นด้วยตาของเรา เรารับรู้รสชาติต่าง ๆ ทั้งหวาน ขม เค็ม เปรี้ยวจากลิ้นของเรา รับรู้กลิ่นจากจมูก ไต่ยีนเสียดด้วยหู และรับรู้สัมผัส ความเจ็บปวด อุณหภูมิต่าง ๆ จากผิวหนังทั่วร่างกาย ด้วยเหตุนี้ อาจทำให้เราคิดว่าประสาทสัมผัสทั้งห้าก็น่าจะมีความเป็นรูปธรรมไม่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามก็ดี เมื่อทบทวนวรรณกรรมที่ศึกษาอุปลักษณะประสาทสัมผัส ซึ่งเป็นลักษณะการใช้ภาษาเพื่อแสดงการรับรู้ทางประสาทสัมผัสดังที่ได้กล่าวมาในหัวข้อที่แล้วจะพบว่า

ไม่เป็นเช่นนั้น ประสาทสัมผัสแต่ละประเภทมีความเป็นรูปธรรมมากน้อยแตกต่างกัน ดังจะเห็นได้ว่าประสาทสัมผัสทุกประเภทไม่สามารถนำมาใช้เพื่ออ้างถึงประสาทสัมผัสด้วยกันได้อย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้อธิบายได้ด้วยแนวคิดในทฤษฎีอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์

ในลำดับต่อไป จะกล่าวถึงแนวคิดสำคัญในทฤษฎีอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์โดยสรุปเพื่อเป็นพื้นฐานในการสนับสนุนแนวคิดที่ว่าการใช้ภาษาที่เป็นอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสสะท้อนให้เห็นว่าประสาทสัมผัสทั้งห้าประเภทนั้นมีความเป็นรูปธรรมไม่เท่ากัน

อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ : แนวคิดสำคัญในการอธิบายการรับรู้ทางประสาทสัมผัส

ทฤษฎีอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ (Lakoff and Johnson 1980) มีแนวคิดว่าอุปลักษณ์ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือที่ใช้เพื่อสร้างจินตนาการในทางภาษาเท่านั้น แต่การใช้ภาษาในชีวิตประจำวันของมนุษย์ก็อยู่ในรูปของอุปลักษณ์ที่เป็นการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งเช่นกัน และลักษณะการใช้ภาษาดังกล่าวนี้นี้สามารถแสดงให้เห็นถึงระบบมโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาได้ ตัวอย่างเช่นการใช้ภาษาเพื่อพูดถึงการโต้แย้ง (argument) ในภาษาอังกฤษ

Your claims are *indefensible*.

He *attacked* every weak point in my argument.

His criticisms were *right on target*.

I *demolished* his argument.

(Lakoff and Johnson 1980 : 4)

ในตัวอย่างประโยคข้างต้น มีการใช้คำศัพท์ เช่น “indefensible”, “attack”, “weak point”, “target”, “demolish” ซึ่งเป็นคำศัพท์เกี่ยวกับการต่อสู้มาใช้ในการกล่าวถึงการโต้แย้ง จะเห็นได้ว่าลักษณะการใช้ภาษาดังกล่าวไม่ได้มีโครงสร้างของการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง กล่าวคือไม่ปรากฏรูปภาษาที่แสดงการเปรียบเทียบ เช่น เหมือน ฯลฯ ดัง แต่อย่างไร แต่เมื่อใดก็ตามที่เราต้องการพูดถึงการโต้แย้ง มักมีการนำคำศัพท์

เกี่ยวกับการต่อสู้มาใช้เสมอ คำศัพท์เกี่ยวกับการต่อสู้นี้เป็นอุปลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงระบบมโนทัศน์ในเรื่องการโต้แย้งของผู้ใช้ภาษาว่าการโต้แย้งเป็นสงคราม (ARGUMENT IS WAR)

อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ประกอบด้วยการมโนทัศน์สองมโนทัศน์ คือ มโนทัศน์ต้นทาง (source domain) ซึ่งมักมีลักษณะเป็นรูปธรรมมากกว่า และมโนทัศน์ปลายทาง (target domain) ซึ่งมักมีลักษณะเป็นนามธรรม มโนทัศน์ทั้งสองนี้สัมพันธ์กันด้วยการเชื่อมโยง (mapping) คุณสมบัติที่คล้ายคลึงกัน ในตัวอย่างมโนทัศน์การโต้แย้งเป็นสงครามที่ยกมานี้มีการนำเอาคุณสมบัติของมโนทัศน์ต้นทาง (สงคราม) ได้แก่ คุณสมบัติของการแพ้ชนะ การต่อสู้ ทำลายล้างมาเชื่อมโยงกับคุณสมบัติของมโนทัศน์ปลายทาง (การโต้แย้ง) เพื่ออธิบายว่าการโต้แย้งมีลักษณะเช่นไร เป็นต้น การเชื่อมโยงคุณสมบัติระหว่างมโนทัศน์นี้จะเกิดขึ้นในทิศทางเดียวเท่านั้น คือจากมโนทัศน์ต้นทางไปยังมโนทัศน์ปลายทาง

เลคอฟฟ์และจอห์นสันยังกล่าวด้วยว่าอุปลักษณะนั้นปรากฏอยู่ทั้งในภาษาความคิด และการกระทำ ยิ่งไปกว่านั้น ระบบมโนทัศน์ของเรากำหนดให้เราคิดและกระทำการต่าง ๆ ก็มีลักษณะของการเปรียบเทียบหรือมีลักษณะเป็นอุปลักษณะเช่นกัน แต่เนื่องจากระบบมโนทัศน์เป็นสิ่งที่เรามักไม่ตระหนักถึง เพราะเราทำสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันไปโดยอัตโนมัติ ดังนั้น หากเราต้องการจะเข้าใจระบบมโนทัศน์ของเรานั้น ต้องดูจากภาษาที่เราใช้สื่อสารกัน เพราะการใช้ภาษาในการสื่อสารก็เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดด้วยระบบมโนทัศน์เดียวกับการคิดและกระทำการต่าง ๆ

ประโยคที่ใช้พูดถึงการโต้แย้งที่ยกมาแสดงข้างต้นเป็นตัวอย่างที่ดีในการอธิบายว่ามโนทัศน์ของเรามีลักษณะเป็นแบบอุปลักษณะและทำให้เห็นวามโนทัศน์เป็นสิ่งที่กำหนดให้เราก่อทำสิ่งต่าง ๆ โดยจะสังเกตเห็นได้ว่าเราไม่เพียงแต่พูดถึงการโต้แย้งโดยใช้ศัพท์ที่เกี่ยวกับสงครามหรือการต่อสู้เท่านั้น แต่สิ่งที่เราก่อทำในขณะที่มีการโต้แย้งนั้นก็สะท้อนให้เห็นถึงมโนทัศน์ดังกล่าวด้วย แม้จะไม่ได้มีการต่อสู้ทางร่างกายเกิดขึ้นจริง ๆ ก็ตาม แต่เป็นการต่อสู้ด้วยคำพูด กล่าวคือ เมื่อมีการโต้แย้งเกิดขึ้น เราจะมองว่าคนที่เรากำลังโต้แย้งด้วยนั้นคือฝ่ายตรงข้ามที่เราจะต้องเอาชนะให้ได้ เราจะต้องวางแผนเพื่อจะโจมตีจุดอ่อนของฝ่ายตรงข้าม เป็นต้น

นอกจากนี้ เลคอฟฟ์และจอห์นสันยังให้ความสำคัญกับประสบการณ์ของมนุษย์

โดยกล่าวว่าประสบการณ์เป็นพื้นฐานให้เกิดอุปลักษณ์ ซึ่งประสบการณ์ในที่นี้เน้นไปที่ประสบการณ์ทางร่างกายของมนุษย์ที่มีการสัมผัสไว้ (embodied experience) ทำให้มนุษย์มีการทำความเข้าใจหรือสร้างระบบความคิดจากประสบการณ์เดิมที่มีอยู่

ผู้เขียนมีความเห็นว่าประสบการณ์ต่าง ๆ ทางร่างกายของมนุษย์ที่เลคอฟฟ์และจอห์นสันได้กล่าวไว้นั้นเกิดขึ้นได้จากประสาทสัมผัส และเมื่อได้วิเคราะห์ลักษณะภาษาที่ใช้ในการอ้างถึงประสาทสัมผัสก็พบว่าลักษณะภาษาดังกล่าวมีการใช้ในเชิงเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์ด้วย ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่าอุปลักษณ์ไม่ได้ปรากฏอยู่เพียงแต่ในภาษาความคิด และการกระทำ ดังที่เลคอฟฟ์และจอห์นสันได้กล่าวไว้ แต่อุปลักษณ์ยังปรากฏอยู่ในประสบการณ์ทางร่างกายของมนุษย์อีกด้วย

งานวิจัยของยู (Yu 2003) ซึ่งได้กล่าวถึงในหัวข้อที่ผ่านมา เป็นการศึกษาอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน ยูได้อธิบายปรากฏการณ์ของอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสด้วยเรื่องของพื้นที่ (space) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สำคัญในทฤษฎีอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ โดยกล่าวว่า แนวโน้มของการย้ายความหมายของคำที่แสดงประสาทสัมผัสนี้สอดคล้องกับแนวคิดในทฤษฎีอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในเรื่องพื้นที่ ซึ่งมโนทัศน์ดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์ทางร่างกายของมนุษย์ในการดำรงชีวิตอยู่บนโลก โดยมีพื้นที่พื้นที่ที่จะเกิดการขยายออกไปในลักษณะเปรียบเทียบเพื่อรับรู้มโนทัศน์ที่มีลักษณะนามธรรมต่าง ๆ ทำให้มโนทัศน์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรมนั้นปรากฏขึ้นเหมือนมีตัวตนอยู่บนพื้นที่ (spatial existence) เราจึงสามารถเข้าใจมโนทัศน์ที่เป็นนามธรรมเหล่านั้นได้ ยูได้ยกตัวอย่างเรื่องของเสียง โดยกล่าวว่า เสียงมีลักษณะนามธรรม ไม่มีตัวตน จับต้องไม่ได้ ดังนั้น หากต้องการจะเข้าใจและบรรยายเกี่ยวกับเสียงจึงต้องมีการกล่าวถึงในลักษณะเปรียบเทียบกับประสาทสัมผัสประเภทอื่น ๆ ที่มีความเป็นรูปธรรมมากกว่าเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจ อย่างไรก็ตาม ยูไม่ได้กล่าวอย่างชัดเจนว่าประสาทสัมผัสทั้งห้านี้มีความเป็นรูปธรรมมากน้อยแตกต่างกันอย่างไร

ผู้เขียนมีความเห็นว่านอกจากปรากฏการณ์การใช้ภาษาที่เป็นอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสจะสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่กล่าวว่ากระบวนการในการเข้าใจมโนทัศน์ต่าง ๆ ของมนุษย์เกิดจากการสร้างประสบการณ์ในอีกแควดวหนึ่งที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมมากกว่า และกระบวนการเกิดเป็นอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของประสบการณ์ทางร่างกายที่มีต่อระบบ

ความคิด (conceptual embodiment) ตามแนวคิดของเลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff and Johnson 1980; 1999) จอห์นสัน (Johnson 1987) และเลคอฟฟ์ (Lakoff 2007) และแสดงให้เห็นว่าประสบการณ์ทางร่างกายของมนุษย์ (embodied experience) เป็นพื้นฐานให้เกิดอุปลักษณ์ ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชานแล้ว ผู้เขียนยังมีความเห็นว่าลักษณะการใช้ภาษาที่เป็นอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสนี้เป็นผลมาจากประสบการณ์ทางร่างกายในเรื่องของการรับรู้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ มีความเป็นรูปธรรมชัดเจนมากน้อยแตกต่างกัน โดยที่ประสบการณ์จากการสัมผัส การมองเห็น และการรับรสนั้นมีความเป็นรูปธรรมมากกว่าประสบการณ์การได้กลิ่นและการได้ยิน กล่าวคือ มนุษย์ใช้อวัยวะร่างกายเช่นมือหรือเท้าสัมผัสจับต้องกับสิ่งต่าง ๆ โดยตรง ทำให้รับรู้ว่ามีสิ่งต่าง ๆ รอบตัวมีลักษณะเป็นเช่นไร เช่น มีลักษณะแข็งหรือนุ่ม มีอุณหภูมิที่ร้อนหรือเย็น ใช้ดวงตาในการรับรู้ว่ามีสิ่งต่าง ๆ นั้นมีรูปร่าง ขนาด และสีสันทันเป็นอย่างไร และใช้ลิ้นในการรับรู้รสชาติของสิ่งต่าง ๆ ในขณะที่การได้กลิ่นและการได้ยินนั้นมีความเป็นรูปธรรมน้อยกว่า เนื่องจากกลิ่นและเสียงเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ แม้ว่าเราจะรับรู้กลิ่นและเสียงได้โดยตรงจากอวัยวะร่างกายของเรา แต่เราไม่สามารถจับต้องหรือมองเห็นกลิ่นและเสียงได้ นอกจากใช้เครื่องมือวิเคราะห์ เช่น เครื่องมือวิเคราะห์คลื่นเสียง ส่งผลให้คำที่ใช้ในการบรรยายเกี่ยวกับกลิ่นและเสียงมีน้อย การกล่าวถึงกลิ่นและเสียงจึงมักใช้คำซึ่งเป็นแหล่งที่มา เช่น กลิ่นดอกกุหลาบ เสียงกลอง หรือต้องใช้ประสาทสัมผัสประเภทอื่น ๆ มาเปรียบเทียบกับเพื่อให้สามารถบรรยายถึงประสาทสัมผัสทั้งสองประเภทนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้มากยิ่งขึ้น และเพื่อให้ลักษณะที่จับต้องไม่ได้และไม่มีตัวตนของกลิ่นและเสียงสามารถจับต้องได้และมีลักษณะเป็นรูปธรรมเช่นเดียวกับประสาทสัมผัสประเภทอื่น ๆ ลักษณะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับข้อมูลอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสในภาษาไทยที่พบว่า ประสาทสัมผัสที่มีการย้ายความหมายจากเดิมไปยังประสาทสัมผัสประเภทอื่น เรียงลำดับจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุดคือ การสัมผัส การมองเห็น การรับรส และการได้กลิ่น แต่การได้ยินไม่มีการย้ายความหมายไปยังประสาทสัมผัสประเภทอื่นใดเลย ดังได้ที่กล่าวไว้ในหัวข้อที่ผ่านมา

นอกจากนี้ สรีระของมนุษย์ยังช่วยสนับสนุนข้อเท็จจริงที่พบจากหลักฐานการใช้ภาษาว่าการสัมผัสมีการใช้เป็นวงความหมายต้นทางเพื่ออ้างถึงประสาทสัมผัสประเภทอื่นมากที่สุดได้อีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากอวัยวะรับรู้การสัมผัสคือผิวหนัง ซึ่งเป็นอวัยวะ

ที่ใหญ่ที่สุดในร่างกายมนุษย์ จิราภาและคณะ (๒๕๔๔ : ๑๘๒) กล่าวว่าความรู้สึกที่เกิดจากประสาทรับความรู้สึกที่อยู่ใต้ผิวหนังทำให้เรารู้สัมผัส รู้สึกร้อน เย็น และเจ็บปวดเนื่องจากผิวหนังปกคลุมอยู่ทั่วร่างกาย เราจึงมีประสาทรับความรู้สึกนี้เป็นจำนวนมากเมื่อเทียบกับชนิดอื่น ลักษณะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าประสบการณ์ทางร่างกายในเรื่องของการรับรู้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ ที่มีความเป็นรูปธรรมมากกว่ามีการใช้ในการอ้างถึงประสาทสัมผัสอีกประเภทหนึ่งที่มีความเป็นรูปธรรมน้อยกว่า

๓. ประสาทสัมผัสเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ระบบโนตัมของมนุษย์มีลักษณะเป็นอุปลักษณ์

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสในภาษาต่าง ๆ ผู้เขียนมีความเห็นว่าประสาทสัมผัสเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ระบบโนตัมของมนุษย์มีลักษณะเป็นอุปลักษณ์ เนื่องจากประสาทสัมผัสเป็นเรื่องเกี่ยวกับร่างกายและเกิดขึ้นพร้อมกับการเริ่มต้นของชีวิตมนุษย์ทุกคน เมื่อมนุษย์เข้าใจเรื่องของประสาทสัมผัสในลักษณะเปรียบเทียบ ต่อมาจึงเกิดมโนทัศน์ที่มีลักษณะเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์ในเรื่องอื่นเกิดขึ้นตามมา นอกเหนือไปจากเรื่องของประสาทสัมผัส โดยมีการพัฒนากลไกออกไปให้มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ผู้เขียนเห็นว่าอุปลักษณ์ที่พัฒนาต่อมาจากอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสคืออุปลักษณ์ที่เกิดจากการใช้คำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสในการกล่าวถึงเรื่องอื่น ๆ ดังที่สวีตเซอร์ (Sweetser 1990) ได้ศึกษาอุปลักษณ์ที่เกิดจากการรับรู้ (metaphor of perception) เช่น คำที่แสดงความหมายเกี่ยวกับการมองเห็นเช่นคำว่า see มีความหมายเกี่ยวกับความเข้าใจ ในประโยค I see คำที่แสดงความหมายเกี่ยวกับการได้ยินเช่นคำว่า listen มีความหมายเกี่ยวกับการเชื่อฟัง คำที่แสดงความหมายเกี่ยวกับการรับรสเช่นคำว่า taste มีความหมายเกี่ยวกับรสนิยมนบุคคลที่ชอบหรือไม่ชอบสิ่งต่าง ๆ เป็นต้น

ในภาษาไทยนั้น พบอุปลักษณ์ที่เกิดจากการขยายความหมายของคำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสเช่นเดียวกัน ลักษณะดังกล่าวนี้เกิดขึ้นกับวงความหมายของประสาทสัมผัสทั้งห้าประเภท ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างอุปลักษณ์ที่เกิดจากการขยายความหมายของคำแสดงประสาทสัมผัสทั้งห้าประเภทที่พบได้จากภาษาที่ใช้จริงในชีวิต

ประจำวันดังต่อไปนี้

ประสาทสัมผัสประเภทการสัมผัส

คำว่า แข็ง หรือ อ่อน ในวงความหมายของประสาทสัมผัสประเภทการสัมผัส มีการขยายความหมายออกไปจากเดิม ซึ่งคำว่า แข็ง หมายถึง กระด้าง เช่น ลื่นแข็ง, ไม่อ่อน, ไม่นิ่ม เช่น เนื้อแข็ง ของแข็ง (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๖ : ๒๐๖) มีการขยายความหมายหมายถึงลักษณะนิสัยของคนที่ไม่ยอมใครง่าย ๆ ไม่รู้สึกสงสารใคร คำว่า อ่อน หมายถึง ไม่กระด้าง เช่น ลื่นอ่อน, นิ่ม เช่น เนื้ออ่อน (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๖ : ๑๓๔๔) จะมีความหมายในทางตรงข้าม หมายถึง ยอมคนง่าย ซึ่งสงสาร คำว่า จับ ในประโยคเช่น “ฉันทจับได้ว่าเขามีคนอื่น” มีการขยายความหมายจากความหมายประจำรูปที่หมายถึง อาการที่ใช้มือแตะต้องสิ่งใดสิ่งหนึ่งตลอดจนกำไว้ ยึดไว้ (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๖ : ๓๐๑) ไปยังการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสอื่น ๆ เช่น การเห็นด้วยตา ร่วมด้วย ไม่ใช่เฉพาะการสัมผัสด้วยมือเท่านั้น หรือคำว่า คม ที่หมายถึง ไม่ทื่อ เช่น มีดคม, บาทได้ เช่น ปานคม มีการขยายความหมายไปยัง สติปัญญาที่ชาญฉลาด เป็นต้น

ประสาทสัมผัสประเภทการมองเห็น

คำว่า มอง หรือ เห็น ในวงความหมายของประสาทสัมผัสประเภทการมองเห็น มีการขยายความหมายจากเดิมที่เป็นการรับรู้ด้วยตาซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรมไปสู่ความคิดซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น ฉันทยังมองไม่ออกว่าเขาพูดแบบนี้ต้องการอะไร ฉันทเห็นว่าควรดำเนินการให้เสร็จสิ้นโดยเร็ว ซึ่งคำว่า มอง และ เห็น ในตัวอย่างที่ยกมานี้ ไม่ใช่อาการที่แสดงการรับรู้ด้วยตา แต่เป็นการรับรู้ที่เกิดขึ้นในระบบความคิด นอกจากนี้ ในปัจจุบันมีการใช้คำว่า แจ่ม ซึ่งหมายถึง กระจาง ไม่มัวหมอง (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๖ : ๓๒๔) ในลักษณะของการขยายความหมายจากเดิม หมายถึง สวย ดี เหมาะ เช่น รถคันใหม่ที่พ่อซื้อมาแจ่มมาก

ประสาทสัมผัสประเภทการรับรส

คำว่า หวาน เปรี้ยว จืด ในวงความหมายของประสาทสัมผัสประเภทการรับรส มีการขยายความหมายจากรสชาติของอาหารหมายถึงบุคลิก หน้าตา หรือการแต่งกาย เช่น ผู้หญิงคนนี้น้หน้าหวาน หมายถึง ผู้หญิงที่มีหน้าตาน่ารักชวนมอง นอกจากนี้หวาน

ยังหมายถึงง่ายหรือสะดวก เช่น ข้อสอบนี้หนวนมาก ตัวอย่างการขยายความหมายของคำว่า เปรี๊ยะ เช่น วันนี้เธอแต่งตัวเปรี๊ยะจริง หมายถึง แต่งตัวด้วยสีล้นจุดขาด หรือแต่งรัดรูป อวดสรีระ เปรี๊ยะยังใช้ในความหมายของการกระทำหรือคำพูดที่ยั่วยวนหรือทำทายเป็นฝ่ายหนึ่ง เช่น ทำอย่างนี้เปรี๊ยะเธอ ตัวอย่างการขยายความหมายของคำว่าจืด เช่น น้ำจืด หมายถึง น้ำตาไม่คมเข้ม เป็นต้น

ประสาทสัมผัสประเภทการได้กลิ่น

คำที่มีความหมายแสดงประสาทสัมผัสการได้กลิ่น เช่น คำว่า ได้กลิ่น มีการขยายความหมายจากเดิมที่เป็นการรับรู้ด้วยจมูกหมายถึง การรับรู้ข้อมูล เหตุการณ์หรือเรื่องราวบางอย่าง เช่น ฉันได้กลิ่นแปลก ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ มันต้องมีอะไรไม่ชอบมาพากลแน่ ๆ หรือคำว่า หอม เช่น เนื้อหอม ไม่ได้หมายถึงการที่มีเนื้อหนังที่มีกลิ่นหอมซึ่งสามารถดมได้ด้วยจมูก แต่หมายถึง เป็นที่นิยม มีผู้คนเข้ามาชื่นชอบเป็นอย่างมาก

ประสาทสัมผัสประเภทการได้ยิน

คำที่แสดงประสาทสัมผัสประเภทการได้ยิน เช่นคำว่า ดัง มีความหมายประจำรูปหมายถึง บังเกิดเสียงขึ้นหรือทำให้เสียงบังเกิดขึ้นอย่างแรง (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๕๖ : ๔๐๐) ที่รับรู้ได้ด้วยหู มีการขยายความหมายหมายถึง ความมีชื่อเสียง เป็นที่รู้จัก ตรงข้ามกับคำว่า เงียบ ที่หมายถึง ไม่มีเสียง มีการขยายความหมายหมายถึง หายไป ไม่มีข่าวคราว และคำว่า ฟัง ซึ่งหมายถึง ตั้งใจสดับ, คอยรับเสียงด้วยหู, ได้ยิน (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๕๖ : ๔๐๑) ในตัวอย่าง พุดไม่ฟัง ไม่ได้หมายถึงพุดแล้วอีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้ฟังเท่านั้น แต่มีการขยายความหมายหมายถึง ไม่เชื่อหรือไม่ปฏิบัติตามในสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งบอกอีกด้วย

สรุป

บทความนี้กล่าวถึงอุปลักษณะประสาทสัมผัส ซึ่งเป็นลักษณะการใช้ภาษาที่เป็นสากล โดยได้แสดงให้เห็นว่าลักษณะการใช้ภาษาดังกล่าวนี้อาจช่วยให้เห็นว่าประสาทสัมผัสทั้งห้าของมนุษย์ที่มนุษย์คิดว่าเป็นรูปรวมไม่แตกต่างกัน เนื่องจากรับรู้ได้

โดยตรงจากอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายนั้นมีความเป็นรูปธรรมไม่เท่ากัน ประสาทสัมผัสบางประเภทมีความเป็นรูปธรรมสูงกว่าประสาทสัมผัสประเภทอื่น โดยผู้เขียนใช้แนวคิดเรื่องอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชานเป็นพื้นฐานในการอธิบาย และได้เสนอแนวคิดที่ว่าประสบการณ์ทางร่างกายที่มนุษย์รับรู้ผ่านอวัยวะรับความรู้สึกต่าง ๆ นั้นมีลักษณะเป็นอุปลักษณ์ ลักษณะการใช้ภาษาที่เป็นอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสนี้สนับสนุนแนวคิดสำคัญของอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชานในเรื่องความสำคัญของร่างกายและประสบการณ์ทางร่างกายที่มีต่อระบบความคิด ทำให้กล่าวได้ว่าอุปลักษณ์ไม่ได้ปรากฏอยู่เพียงแต่ในภาษา ความคิด และการกระทำ ดังที่ เลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff and Johnson 1980) ได้กล่าวไว้ แต่ผู้เขียนมีความเห็นว่าอุปลักษณ์ยังปรากฏอยู่ในประสบการณ์ทางร่างกายของมนุษย์อีกด้วย และในเมื่อเราทำความเข้าใจเรื่องพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับร่างกายและเกิดขึ้นพร้อมกับชีวิตมนุษย์อย่างเช่นเรื่องของประสาทสัมผัสด้วยการเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์ ต่อมาจึงเกิดมโนทัศน์ที่มีลักษณะเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์ในเรื่องอื่นเกิดขึ้นตามมา โดยมีการพัฒนากลไกออกไปให้มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ ลักษณะการใช้ภาษาที่เป็นอุปลักษณ์ประสาทสัมผัสจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้เห็นว่าประสาทสัมผัสเป็นพื้นฐานที่ทำให้ระบบมโนทัศน์ของมนุษย์มีลักษณะเป็นอุปลักษณ์

เชิงอรรถ

- ๑ อุปลักษณประสาทสัมผัส เป็นคำที่ผู้เขียนกำหนดขึ้นใช้ในวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิตเรื่อง อุปลักษณประสาทสัมผัสในภาษาไทย : การศึกษาตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน (๒๕๕๒) ซึ่งตรงกับคำว่า synaesthetic metaphor คำว่า synaesthetic เป็นคำคุณศัพท์ที่มาจากคำนาม Synaesthesia ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษากรีก คำว่า 'syn' หมายถึง การรวมกัน (union) และ 'aesthesia' หมายถึง ความรู้สึก (sensation) (Cytowic 2002 : 2)
- ๒ จะเห็นได้ว่ารูปแสดงการย้ายความหมายเกี่ยวกับการรับรู้จากประสาทสัมผัสของเดย์นั้น เรียงลำดับต่างจากของวิลเลียมส์ โดยเอาประสาทสัมผัสที่เป็นวงความหมายปลายทางไว้ทางซ้ายสุดแล้วเรียงหาประสาทสัมผัสที่เป็นวงความหมายต้นทาง อย่างไรก็ตามก็ยังสามารถอธิบายการย้ายความหมายได้เหมือนกัน
- ๓ ตัวอย่าง bubbling-hot stench เกิดการย้ายความหมาย ๒ ลักษณะคือ การได้ยินมีการย้ายความหมายไปยังการสัมผัส ใน bubbling-hot และการสัมผัสมีการย้ายความหมายไปยังการได้กลิ่น

บรรณานุกรม

- จิราภา เต็งไธรัตน์ และคณะ. จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.
- นันทนา วงษ์ไทย. อุปลักษณประสาทสัมผัสในภาษาไทย : การศึกษาตามแนว
ภาษาศาสตร์ปริชาน. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ :
บริษัท นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- Callejas, Carmen Mª Bretones. (2001). Synaesthetic metaphors in English.
Accessed 14 January 2008. Available from [ftp://ftp.icsi.berkeley.edu/pub/techreports/2001/tr-01-008.pdf](http://ftp.icsi.berkeley.edu/pub/techreports/2001/tr-01-008.pdf). 2001

- Day, Sean. **Synaesthetic Metaphors in English**. Unpublished doctoral dissertation. Purdue University, 1995.
- Johnson, Mark. **The Body in the Mind : The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason**. Chicago : University of Chicago Press, 1987.
- Lakoff, George. **Women, Fire, and Dangerous Things : What Categories Reveal about the Mind**. Chicago : University of Chicago Press, 1987.
- Lakoff, George. **Ten Lectures on Cognitive Linguistics**. Beijing : Foreign Language Teaching and Research Press, 2007.
- Lakoff, George and Johnson, Mark. **Metaphors We Live By**. Chicago : University of Chicago Press, 1980.
- Lakoff, George and Johnson, Mark. **Philosophy in the Flesh**. New York : Basic Books, 1999.
- Sweetser, Eve. **From Etymology to Pragmatics : Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure**. Cambridge : Cambridge University Press, 1990.
- Takada, Mari. **Synesthetic Metaphor : Perception, Cognition, and Language**. Saarbrücken : Verlag Dr. Muller, 2008.
- Ullmann, Stephen. **The Principles of Semantics**. Oxford : Basil Blackwell, 1957.
- Williams, Joseph. M. Synaesthetic adjectives : A possible law of semantic change. *Language*, 52 (1976) : 461–478.
- Yu, Ning. Synaesthetic metaphor : A cognitive perspective. *Journal of Literary Semantics*, 32 (2003), 19–34.

